

porter”, förklarar koordinatör Nina Bjørner, och centerledaren Peer Aarestrup fyller i: ”Ja, vi skal være sådan et slags kongeligt bibliotek på alkoholområdet” (ur ett reportage i tidskriften Danmarks amtsråd 16/1999).

Ambitionerna är med andra ord relativt högt ställda. Dessutom planerar man att utge en tidskrift, och mindre rapporter. Den första rappor-

ten har redan utkommit, dvs. handboken ”Alkohol & afhængighed – en psykosocial og neuropsykologisk synsvinkel”, av Birgit Trembacz och Lisbeth Juul Hansen (1999). Det är en elementär bok (69 sidor) som innehåller ett koncentrat av den existerande kunskapen om hur alkohol påverkar hjärnan och den sociala situationen, och närmast avsedd för personer

som i sitt arbete kommer i kontakt med alkoholrelaterade problem.

Personalen uppgår för närvarande till fem personer. Utöver ovannämnda finns en faglig konsulent, en bibliotekarie/redaktör och en assistent. Fysiskt finns man i Gentofte, på Jægersborg Allé 139, virtuellt på adressen www.via-alkohol.dk.

Thomas Rosenberg

Till vilken nytta?

En konferens om ungdom och prevention

Det förebyggande hälsoarbetet har djupa rötter i hela Norden. Ända fram till begynnelsen av 1990-talet präglades det förebyggande arbetet av en tilltro till de åtgärder som vidtogs. Folkhälsoarbetet åtnjöt ett förtroende utöver partigränserna och de interventioner som vidtogs i ett rusmedelpreventivt eller annat hälsofrämjande syfte ifrågasattes inte politiskt. Missnöjet över oklara och svaga effekter av de insatser som görs bland ungdomar i ett hälsoförebyggande syfte har under hela 1990-talet vuxit. Kritiken har tilltagit i takt med budskap om ett ökat rusmedelsbruk. Samtidigt har även den cen-

trala styrningen av det förebyggande arbetet på hälsosektorn fortsatt att avta. Frågan varför och till vilken nytta resurser används för rusmedels- eller tobaksprevention ifall insatserna inte ger det resultat som eftersträvat har bidragit till en debatt om vad vi vet om effekterna av det hälsofrämjande arbetet och hur denna kunskap bättre kunde utnyttjas.

Konferensen ”Til hvilken nytte?”, som arrangerades i Oslo den 23-24.3.2000, hade som syfte att lyfta fram den kunskap som finns om preventiva insatser, med fokus på ungdomars förhållande till rusmedelsbruk och tobak. Willy Pedersen inledde konferensen med att understryka vikten av att investera i forsk-

ning på folkhälsoområdet och göra det lättare att utnyttja det vi verkligen vet att fungerar (evidence based knowledge). Han underströk också vikten av att få politiken och den allmänna opinionen att vända så att det hälsopreventiva arbetet bland ungdomar skulle åtnjuta ett större politiskt förtroende. I syfte att få in nytänkande i forskningen hade framstående forskare på området inbjudits till seminariet. Bland de inbjudna talarna fanns bland annat Robin Room (Center för socialvetenskaplig alkohol- och drogforskning, SoRAD, Stockholms universitet), Alex Wagenaar och Kelly Komro (University of Minnesota), Hein de Vries (University of Limburg), Alfred Springer (University of Vienna), Ola Jøsendal (Universitetet i Bergen). Det huvudsakliga konferensspråket var engelska. Konferensen riktade sig till

administratörer, forskare och andra aktörer på fältet. Eftersom seminariet var marknadsfört främst för en norsk publik, stod talarna för det huvudsakliga utländska inslaget. Endast en bråkdel av deltagarna var icke-norska. Seminariet arrangerades av Norges forskningsråd, HEMIL-senteret (Senter for forskning om helsefremmende arbeid, miljø og livsstil) samt NOVA (Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring) och konferensen öppnades av professor Helge Waal.

Seminariet inleddes med att man tog upp centrala aktuella teman i forskningen om ungdom och på rusmedels- och tobaksprevention. Därefter följde en mer kritisk granskning av varför de mest effektiva interventionerna inte är de som används mest. En del pågående förebyggande verksamhet bland ungdomar i Norge presenterades också.

Med sikte på hela ungdomstiden

Ungdomars rusmedelsvanor och rökning korrelerar. Det vet vi. De ungdomar som börjar dricka alkohol i ung ålder börjar med andra ord oftare röka. Också debuten för sexuellt umgänge sker i många fall tidigare än hos genomsnittet av ungdomar. Flere studier visar dessutom att en substans avlöser en annan och att bruket trappas upp under hela ungdomsti-

den. Upptrappningen sker i stadier, vilket betyder att en tidig debut gör att de unga hinner genomgå flere stadier och utöka sitt bruk. Det är således samma ungdomar, dessa tidigt debuterande ungdomar, som löper den största risken att bli fast i missbruket eller utveckla ett extensivt bruk av tobak eller rusmedel, enligt Willy Pedersen. Detta utesluter inte att även svåra sociala omständigheter och psykologiska orsaker bidrar till marginalisering. Interventionerna riktade mot ungdomar kanske ändå allt för ofta är onödigt uppdelade substansmässigt. I stället borde dessa interventioner eventuellt åtskilja mellan å ena sidan den socialt mer belastade gruppen i risk att marginaliseras, och å andra sidan den grupp ungdomar som använder alkohol, tobak och droger mer sporadiskt i ett experimentellt syfte, men som i övrigt kommer från socialt trygga miljöer. Den traditionella indelningen i klasser har i och med detta fått en ny betydelse. Denna uppdelning är synlig också i den allmänna opinionen. Låg status förknippas med alkoholproblem och daglig rökning. Kontrollerade dryckesvanor associeras med hög status. Också ett sporadiskt bruk av tobak, cannabis och en del andra droger har blivit populärt i en del ungdomsgrupper,

medan beroende förknippas med låg status.

Eftersom det finns ett samband mellan tidig debut och senare psykosociala problem, riktas interventioner ofta till unga i åldern 11-14 år. Flere av talarna på konferensen påminde ändå om att anammandet av rökning eller nya rusmedelsvanor sker under hela ungdomstiden, inte endast i de yngsta åldersgrupperna. Kelli Komro från University of Minnesota tog bland annat fasta på detta i presentationen av resultaten från ett projekt vid namn "Project Northland", som gjordes i 30 amerikanska skoldistrikt under loppet av 1990-talet. Konceptet har också använts i Polen och Ryssland. Aktiviteterna fokuserade på skolan, föräldrarna och närsamhället i syfte att påverka ungdomarnas dryckesvanor.

Projektet var uppdelat i två faser, den första med avsikt att påverka efterfrågan hos dessa ungdomar då de var i åldern 11-14 år. Den andra fasen kom då ungdomarna gick i high school, det vill säga ett par år senare. Då var verksamheten mer inriktad på närsamhället och på minskandet av utbudet på alkohol i den lokala miljön. Resultatet av den första fasen var en succé och konsumtionen av både alkohol och marijuana (tobak nämndes inte) var avsevärt lägre än i studiens refe-

rensgrupp. Däremot låg konsumtionen i den andra interventionsfasen, då ungdomarna var fyllda 16, på samma nivå som i referensgruppen. Tiden mellan dessa två interventioner ser således ut att utgöra en viktig tid i anammandet av nya rusmedelsvanor hos amerikanska ungdomar. Hein de Vries från University of Limburg i Holland talade om "early uptake" och "later uptake" i anslutning till rökning. Ungdomar utvecklar inte plötsligt en idé om att börja röka utan tanken utvecklas som en summa av associationer och föreställningar. Beroende på de associationer som rökningen har under olika livsskedet börjar ungdomar röka antingen redan i unga år eller först i ett senare skede av ungdomstiden. Preventionen har hittills fokuserat ensidigt på en fas eller en nivå åt gången. I stället borde preventionen kombinera de paradigmer som hittills visat sig vara ineffektiva om de används separat, enligt de Vries. Med andra ord borde information kombineras med de sociala faktorer som är relevanta under loppet av hela ungdomstiden så att så många faktorer som möjligt påverkas (integral prevention paradigm). Vilka är då dessa viktiga sociala faktorer? Enligt de Vries är vännerna och familjen och den övriga närmiljön de viktigaste sociala faktorerna.

Dessa är de områden som bör influeras. Samma idé finns i EU-projektet European Smoking Prevention Framework (ESFA), som presenterades i korthet av de Vries. Projektet utgår från att påverka 4 nivåer i syfte att förebygga rökning. Nivåerna är: individen, skolan, föräldrarna och närmiljön. Förutom Holland medverkar Finland, Danmark och Spanien i projektet.

På seminariet presenterade också Ola Jøsendal resultaten från en evaluering, som han gjort på projektet "BE smoke-FREE". De undersökta ungdomarna var i åldern 11-16 år och uppvisade en betydligt lägre rökfrekvens än kontrollgruppen. 25,6 % färre ungdomar rökte i interventionsgruppen i jämförelse med kontrollgruppen. Resultaten påvisade dessutom en markant skillnad i inställningen till marijuana. I interventionsgruppen hade 47 % färre erfarenheter av marijuana, än i kontrollgruppen. Detta resultat erhöles även om interventionen inte primärt haft som syfte att förebygga marijuanarökning. Även i denna evaluering konstaterades dock att interventionens effekter inte nödvändigtvis kan ses som bestående. Interventionen har "so wie so" en uppskjutande effekt på rökningen, även om vanorna skulle förändras med åren.

Evaluering av den förebyggande verksamheten

Tilltron till närsamhällets betydelse för den hälsofrämjande verksamheten är idag stor. Detta var påtagligt också på seminariet. En av dem som speciellt talade för närsamhällets roll i det alkohol- och drogförebyggande arbetet var Alex Wagenaar. Han presenterade resultat från projektet CMCA (Communities Mobilizing for Change on Alcohol Consumption), som syftade till att påverka flere av nivåerna i samhället för att nå långvariga och bestående förändringar i befolkningens dryckesvanor. Tankegången påminner alltså om de Vries' (ovan), det vill säga att effektivt förebyggande verkar på så många nivåer som möjligt. I det projekt Wagenaar beskrev riktade sig interventionen till media, polis, kyrka, butiker, krogar och olika tillställningar i närsamhället. Syftet var att minska tillgängligheten av alkohol till exempel genom att höja medvetenheten hos försäljare och servitörer att kontrollera ID-uppgifter hos unga kunder. Det huvudsakliga målet var att förändra såväl policy som praxis på orten. Enligt Wagenaar var projektet effektivt och visar att det förebyggande arbetet i närmiljön är ett bra redskap. Till nackdelarna hörde att projektet var arbetsamt och krävde en stor in-

sats, såväl ekonomiskt som tidsmässigt.

Evalueringsens roll i den verksamhet som bedrivs i ett hälsopreventivt syfte är central eftersom många interventioner är både tidskrävande och kostsamma, som Wagenaar konstaterade. Också Willy Pedersen konstaterade inledningsvis att ett av syftena med konferensen var att diskutera hur den existerande kunskapen bättre kunde utnyttjas. Hilde Pape och Ingeborg Rossow gav en kort kommentar till bland annat MOT -informatör i skolverket, Lions Quest – det är mitt val och Juvente, som alla presenterade pågående verksamhet bland ungdomar. Utgångsläget i frivilligorganisationen Juventes verksamhet är elevmedverkan i informationsförmedlingen om en rusmedelsfri livsstil. Elevernas självförtroende skall stärkas så att de kan motstå pressen att dricka och säga "Nej tack" till tobak, droger och alkohol. Tanken att använda elevpåverkan (peer influence) har djupa rötter och är ett beprövat koncept bland annat i USA. Idén är att påverka de ungdomar som har hög status inom gruppen så att man får det tänkta budskapet att sprida sig. Ett konkret exempel på ungdomars egen medverkan i förmedlandet av ett rusmedelsfritt budskap erbjöds i form av en teaterföre-

ställning vid namn "Luftspeiling" av amatörteatergruppen "Kolon" som utgör en del av frivilligorganisationen Juventes verksamhet.

Kommentatorerna till frivilligorganisationernas bidrag konstaterade att det låg mycket "glöd" i presentationerna, vilket behövs för att resultat skall uppnås. På basen av den forskning som gjorts vet vi också att det är av stor vikt att påverka självförtroendet och självkänslan i ett hälsofrämjande syfte. Verksamheten behöver således inte vara fokuserad på alkohol, tobak eller droger i sig, det räcker om ungdomarnas självförtroende stärks. Sammanfattningsvis kan man säga att självständiga unga med gott självförtroende själva gör sina val, men ett faktum är att ingen kan hindra att ungdomarna själva, som resultat av ett rationellt övervägande, ändå väljer att börja röka, dricka eller använda droger. Dessutom konstaterade såväl Rossow som Pape att god prevention alltid förutsätter att flere tänkesätt kombineras och att förebyggandet sker på flere olika nivåer.

Förebyggande med beaktande av kultur och politik

Det finns en hel del kunskap som baserar sig på evalueringar av hälsopreventivt arbete. Orsakerna till att den inte används i ett hälsofräm-

jande syfte är dels kulturella, dels politiska. Alfred Springer, som inbjudits att tala under rubriken "Sociocultural aspects of drug prevention" beskrev två olika modeller som ligger till grund för det förebyggande arbete som görs. Den ena modellen beskriver bäst USA, där allt drogbruk är illegalt och därmed straffbart. Skadereducerande åtgärder godkänns inte. Enligt den motsatta modellen, som existerar i någon mån i Europa, godkänns även skadereducerande åtgärder för tungt belastade narkomaner och behandling kan ses som ett alternativ till straff. Denna skillnad i kultur och tradition gör att amerikanska preventionsmodeller inte går att implementera överallt i Europa och vise versa. Ett exempel är att sloganen som uppmanar att säga nej (just say no) till droger inte alltid gått hem i Europa, eftersom den inte förutsätter ett kritiskt och individuellt övervägande, enligt Springer. Det är fel att uppmana unga att inte tänka själv. I stället borde all förebyggande verksamhet utgå från den kontext där den implementeras. En realistisk inställning är det som behövs vid utvecklandet av förebyggande strategier.

Robin Room (SoRAD) underströk likväl i sitt inlägg svårigheten att bedriva förebyggande verksamhet med

ett orealistiskt budskap och kritiserade bland annat entusiasmen över att myndighetsåldern för inköp av alkohol höjdes till 21 år. ”Vi vet att den egentliga åldern för alkoholdebuten är betydligt lägre och borde använda oss av denna kunskap”, påpekade Room. Vi måste också veta vilket vårt syfte är i uppbyggnaden av förebyggande verksamhet och valet av strategi. Om syftet är total avhållsamhet eller alternativt att minska konsumtionen, påverkar det valet av strategi. För övrigt skall strategierna passa in såväl kulturellt som politiskt, också enligt Room som talade under rubriken ”Preventing alcohol problems: popular approaches are ineffective and effective approaches are politically impossible”.

Av de vanligaste strategierna är information och hälsoundervisning de mest använda. Ingen motsätter sig i allmänhet förebyggande verksamhet i skolor och i närmiljön. Det är ändå mycket svårt att påvisa några resultat på basen av dessa interventioner, enligt Room. En annan preventionsstrategi, som länge varit i skymundan, är användandet av hot- eller skräckbilder. Effekterna av den här typen av förebyggande är olika beroende på vilken målgruppen är. Det vi vet är att framhävandet av lag och bestämmelser och risken för att ”åka fast” för brott

mot dem, såsom att köra bil under alkoholpåverkan, har mest effekt på personer i medelåldern. Avskräckande kampanjer som väcker obehag verkar däremot bäst bland ungdomar enligt Karl-Erik Lund, som talade omkring temat ”skräckpropaganda”. Användandet av kampanjer har politiskt sett varit ett mycket populärt verktyg vid prevention. En god kampanj måste trots allt föregås av en noggrann planering och kan inte uppbyggas för lättvindigt, enligt Liv Skancke Ruud från Rusmiddeldirektoratet. I bästa fall kan forskningsresultat ligga som grund redan vid planeringen av kampanjen, så att målgruppen och syftet kan preciseras. En annan form av hälsofrämjande verksamhet, som ständigt används, men vars verkan och effekt inte är helt klar är erbjudandet av alternativ verksamhet för ungdomar och självregulering i form av regler för när, hur ofta och hur mycket alkohol (eller andra substanser) förbrukas. I dag talas det också mycket om behandlingens preventiva effekter. Robin Room från SoRAD räknade avslutningsvis upp de bevisligen mest effektiva åtgärderna i syfte att reducera alkoholkonsumtionen. Dessa är fortfarande: skatter på alkoholdrycker, ett begränsat antal serveringstillstånd, en monopolbelagd detaljhandel

och ransonering. Alla dessa strategier är ändå inte politiskt möjliga i dag. I det marknadsekonomiska tänkesättet som är rådande understryks värden som fri konkurrens, autonomi och självständighet.

Sammanfattning

Avslutningsvis kan man för det första säga att realistiska förväntningar, och inkludering av sekundärprevention, verkar vara det svar forskningen idag ger på hur de förebyggande strategierna borde utformas. Man kan med andra ord inte exkludera de ungdomar som redan dricker, röker eller använder droger, och budskapet måste vara utformat i samstämmighet med detta faktum. Dessutom sker nyrekryteringen av substanser under loppet av hela ungdomstiden och därför måste de förebyggande insatserna riktas till ungdomar i alla åldrar. För det andra rekommenderas ett friskt kombinerande av interventioner på basen av de erfarenheter forskningen ger. Aktioner i närmiljön är exempel på åtgärder som kanske inte är effektiva i sig, men i kombination med andra interventioner kan dessa strategier få tillräcklig slagkraft. För det tredje är det också viktigt att tro på sin sak. Verksamheten kräver således förutom kunnande även eldsjäl som är färdiga att satsa

mycket på verksamheten. Att målgruppen är klart definierad samt att konceptet för interventionen är anpassat såväl kulturellt som politiskt till den kontext där det tillämpas tycks ytterligare vara grundförutsättningar för att budskapet skall nå fram. Idén om att kombinera förebyggande av rökning och andra substanser kunde slutligen vara av värde i vissa fall, men väcker inte genklang

hos alla parter.

Svaret på frågan ”Til hvilken nytte?”, som ställdes i början på konferensen blev kanske ännu inte helt klart. Men konferensen gav belägg för att vi faktiskt idag vet en hel del om hur det förebyggande arbetet fungerar och kanske kunde lära oss att bättre bygga broar mellan forskningen och den verksamhet som sker på fältet. Ett bättre utnyttjande av de

resultat som forskningen på området gett är för övrigt en grundförutsättning för att nå ett större politiskt förtroende för verksamheten.

Presentationerna på konferensen kommer att samlas i en rapport om preventionens status och framtida utmaningar. Rapporten ges ut av Norges Forskningsråd och är för tillfället under arbete.

Petra Kouvonon